

Epilógus helyett

Árpás Károly: Gyalogostörténetek melyeknek egyik
főszereplője Baka István alias Sztjepan Sztjepanovics Pehotnij

A Művészről szóló apró történetek elárulnak egy apró titkot, amelyet már a középkori legendaírók is tudtak, hogy az egyéniség egyéniség – s mint ilyen, nem különbözik tőlünk. Mi is azok, olyanok vagyunk, csak ez éppen ebből a szögből nem látszik. Tehát vállalni kell a kockázatát a blaszfémianak is, ha ezzel saját emberségünkre hívjuk fel a figyelmet. Egy francia aforizma fogalmazza meg: semmi sem idegen tőlem, ami emberi. Ha a másik embert akarjuk megérteni, akkor annak minden megnyilvánulására figyelniünk kell.

Amikor elhatároztam, hogy közreadom ezeket a kis történeteket, amelyeknek Baka István áll a középpontjában, akkor számoltam azzal is, hogy azt mondhatják: inkább a műveiről akarunk hallani. A Somogyi Könyvtár nyilvántartásában szerepelnek azok az írások, amelyek a költő életművével foglalkoznak (a könyvtárosok nem bántak vele olyan mostohán, mint a választott város). A következőkben az embert próbálom bemutatni – elfogultan, hiszen saját szemszögemből. Lehet, hogy ezek az anekdoták nem lesznek jellemzőek, lehet, hogy túl személyesek lesznek – s nem fogom tudni érzékelteni sem a főszereplő fontosságát –, ám Tinódival elmondhatom: az mi keveset írtam, mind igazat írtam.

Bakával először 1979-ben találkoztam, közelebről nem tudom, hogy mikor. Zalán Tibor, aki akkor még szoba-társam volt, kettőnket kért meg egy kis munkára: Belányi Gyurit – akiről tudtam, hogy szintén versel – s engem. A melő jelentése a Retek utca tájékán tisztázódott: Bakáéknak kellett segíteni, akik akkortájt döntöttek úgy, hogy valószínűleg hosszabb szegedi létre kell berendezkedniük, s valamilyen szobabútort vásároltak. Nem ilyenek képzeltem a költőt: nagyjából egyforma magasak voltunk, de az ő százhetven centijéhez inkább nyolcvan kiló társult. Nos, négyen sem voltunk olyan erőben, mint két szállítómunkás, s annyit küszködtünk a cipeléssel, hogy sem akkor, sem most nem tudom: hányadik emeletre is vittük. István egyszerre volt Tündétől, a feleségétől is noszogattott házigazda – csak úgy csengtek a sörösüvegek – és hórúkkember – ma is előttem az izzadságfolt a pólóján. Végig azon gondolkoztam (még a kínált italból is kevesebbet ittam), hogy hogyan is van ez: itt van egy nemzedék nagy költője, és én együtt cipelem vele az ágyat (meg még két költővel), s az irodalom helyett az emelés fogásait tárgyaljuk, valamint emlékeinket bányásszuk elő, a korábbi nagy cipeléseket. Nem találtam szavakat erre a szembesülésre.

Eltelt négy év. 1982-től a Vedresben tanítottam, s rászoktam arra, hogy lyukasóráimban részint a Hangoskönyvtárba, részint a Gyerekkönyvtárba járjak. A Gyerekkönyvtár

fedett gangszerű folyosójának a mélyén volt a Kincskereső szerkesztősége. Lassan cserkésztem be, s Pista bátorításával kerültem beljebb a mindig komolyzenében rezgő pipafüstös szobába. „Csak akkor tudok dolgozni, ha komolyzenét hallgatok. A saját írógépkopogásom megfér veled, a szomszédéd elfedi.” Otthon hang- és hőszigetelő tapétával fedte panelszobáját, de a szomszédokon nem fogott ki, a levegő pedig elviselhetetlenül száraz lett. „Végül is, Szegeden csak itt, a szerkesztőségben tudok dolgozni!” (S már Bakó András hangját hallom...)

Újabb öt év telt el, amikor a fordítások mellett (övéi és enyéim mellett) szóba kerültek Baka alkotásai is. Olvastam addig is költeményeit, de valahogy nem mertem szóba hozni. Az alkalmat részint az *Ády*-, részint a Vörösmarty-evokációra épülő versei adták, s arra próbáltam rávenni, hogy jöjjön a Vedresbe rendhagyó irodalomórát tartani. Megcsillant a szemüvege, s hirtelen mesélni kezdett: szóba került, hogy több szegedi középiskolából kitiltották, hogy a Magyar Rádióba nem léphet be (művei sem szerepelhetnek az irodalmi műsorokban). Értetlenül hallgattam, hiszen Baka verseit sem akkor, sem most nem tekintettem a politikai ellenzék megnyilatkozásának. Baka olyan kérdésekről írt, amelyekhez a bornírt politikálgatás túl kevés volt, hogy akár viszonyításként is számba jöhessen. Ekkor kezdődtek meg – az óra előkészítéseként – az opuszokról való beszélgetések, amelyeket később magam is felhasználtam a műveiről szóló írásokban. Baka vonakodó volt, ha az értékelésre terelődött a szó, a „technikai” kérdésekben diplomámra és tanári gyakorlatomra hivatkozott. Akkor nyílt meg, ha sikerült az élményvilágra terelnem: nem a vers magyarázatát adta, hanem azokat az ismereteket, amelyeknek bogaira kötötte a vers hálóját.

A Vedresben végül nem jött össze az óra, költözött a szerkesztőség, magam is iskolát váltottam. A Deákba aztán sikerült kicsalni Istvánt, 1989. február 3-án tartott órát kedvelt költőjéről: Vörösmartyról. A gimnáziumi könyvtárban alakítottunk ki egy zugot a fősztálynyi harmadikosnak, föl is vettük videóra az órát. Pista belelendült, közben rostos ivólét kortyolt, eszébe jutottak a szekszárdi napok – gimnazista és kezdő tanári évei –, s annyira érezte a tanítási órát, hogy még a csöngetést is kitalálta (akkor nem hallatszott be még a könyvtárba). Azt hiszem, hogy a nosztalgia is közrejátszott a sikerben – bár a kincskeresőbeli cikkei, valamint a Kincskereső-táborokban tartott előadásai is bizonyították: jó tanár lehetett volna. (Jut eszembe, hogy az utóbbi években az egyetem is fölismerte képességeit – így lett belőle meghívott vendégként egy speciális kollégium vezetője.)

Az 1990-es év nem a legjobban kezdődött: Pista lemondta az *Ády*-órát, viszont a tavaszon kimerítő beszélgetéseket folytattunk elbeszéléseinek háttéréről és a Beavatások szerkesztéséről. S öszre megtörtént az áttörés: belement abba, hogy a stilisztikai témazárónak az ő versei adják a példákat. Persze, meg kell vallanom, hogy utólag értesítettem csak arról, hogy ilyen formában lett harmadikos kötelező anyaggá – ő pedig elkérte a témazáró kérdéseit és értékelését, egy ideig hallgatott, majd áldását adta rá. (Azt azért nem kötöttem az orrára, hogy verselemzés-téma is szokott lenni.)

1991. január 22-én Pista ismét lemondta az az évi Ady-órát, majd egy fordítás-műhely ötletét ismertette (Hideg Antalnak ugyanis nem tetszettek észt versfordításaim). Nem csupán vigasztalásról volt szó. A Palánk fagyizóira ki-kinézegető költő szóba hozta az észt költők antológiájának a tervét. Hosszan részletezte esetleges előnyeit, már-már konkrét tervekkel állt elő. Azt hiszem, Kormos István lehetett ilyen a Móránál: pontosan tudta, hogy amit javasol, nem a jó szándékunk hiánya miatt nem valósulhat meg. A munka tehát nem jött össze, pedig a pénzre égetően szüksége lett volna, hiszen az Európa mérsékelte az orosz nyelvű kiadványokat.

Apróság. Egy hét múlva kaptam másolásra a Farkasok órája című új kötetének gépékezetét. A gondosan rendbetett, megszámozott lapok – ha a vers folytatódott, akkor fönt zárójelben jelezte a címet (micsoda szedői lehetek) – azt az embert mutatták, aki semmit nem bíz a véletlenre. A mappa belső oldalán ezeket a sorokat találtam:

„88 – válogatott
+ 17 – új könyv <aláhúzza>
105 <aláhúzza> jelenleg
tehát
105 versem van”.

Talán az egyetlen bizonyítási alkalom arra, hogy Baka is számon tartja önmagát. (Ismereteim szerint Ilia Mihály tanár úr birtokában van a legteljesebb Baka-gépiratgyűjtemény!)

1991. március 29-én Baka felhívott otthon: bemennék-e a szerkesztőségbe. Ott találtam Szőke Katit is, s István – kicsit monoton hangon – felolvasta az egyik Sz. Pehotnij-verset. Jó fordításnak találtam, s faggatni kezdtem a költőről. Kati tovább bírta, Pista viszont szakállába mosolyogva vallotta be: Pehotnij – lovatlan, annyi mint gyalogos... innen már magam is tudtam a választ. A gratulációra nem maradt idő, mert előkerültek a Yorick-ciklus versei is. (Ma már több füzetnyi Pehotnij-vers olvasható.)

1991. május 21-én Baka-estet vezettem a Ifjúsági házban a Beavatások című újabb kötetéről. Akkor lettem ideges, amikor megpillantottam a nézők között Vörös Lászlót és Olasz Sándort – ismerem én ennyire a mai irodalmat és Bakát? Aztán szerencsére ott voltak a diákjaim és kollégáim, így a hazai pálya, s minden fényesen sikerült (később még kritikámat is közölte a Tiszatáj). Egyébként szemmel láthatóan Baka élvezte a műsort – a közönség volt olyan vagy az én esetlenségem?

Az 1991-es esztendőben tornászta föl a nyereményt a lottó százmillió fölé. Akkor nyitottam be a szerkesztőségbe, mikor Pista Darvasi Lacival tervezgette, hogy a megjátszott közös szelvényen nyert százmillióból milyen lapot is szerkesszenek. Havilap vagy hetilap legyen, kiket hívnak meg, milyen profilt alakítsanak ki... – Azóta sincs folyóiratuk.

Majd egy évig Bakát nyúztam: rájátszottam egy kicsit Földessyre, ugyanis információkat gyűjtöttem feleségem akadémiai pályázatához. Kicsit sokallhatta is – Darvasi László tárcája erre utal –, viszont kaptam tőle – ritka ajándék – írásos kommentárt ciklusaihoz, s közben rájöttem, Homérosz is alszik: Fortinbras nem svéd, hanem norvég,

mérgezett kendő pedig még a Hamlet-mondában sincs; s így lesz kelet-európai, magyar a Yorick monológiái. Egy ízben még szemétkosarat is üritettem, itt letem meg rontott verskéziratát: (Mint vámpír...). Később István megőrült, hogy mégis megvan – utaltam ugyanis a verskezdeményre egy dolgozatban –, elkérte, s némi csiszolás után szonetté formálta. Azért jó volt, hogy olvashattam készülőkész verseit, fordításait – bár tanácsot, véleményt nem várt, de meghallgatta, nem udvariasságból, amit mondtam.

Lehet, hogy Pistát meghatotta szorgoskodásom, egy alkalommal meghívott Szekszárdra – Mészöly, Babits és Garay városába. – Látni kell! – Egészen tűzbe jött, terveztük, hogy hova menjünk, mit nézzünk meg – kiselőadást tartott szülővárosáról, s egyszerre lefoszlottak az irodalmi vonások az elbeszélések és kisregények helyszínéről, és kisvárossá tágult a füstös szerkesztőségi szoba: Szekszárd az 1960-as évek első felében. Kihullok a Baka-időből, mert mindig későbbre tolódi, hogy együtt járjuk be a Halálfiából ismeretes utcákat, a szőlőhegyre vezető dűlőutakat, a kiskocsmákat és az alma matert.

Októberben kézhez kaptam az igazán fiatalkori verseket, meg egy fényképes Kortárs-számot. Nézem a képet, a bemutatkozó költő érettségi képét, és olvasom a műveket: félelmetes a fiatalság hite és magabiztossága – valahogy hiányzik Istvánból; 44 éves. Azt hiszem, hogy István csalódott ember: többet várt volna az élettől, több szerencsét, több esélyt, röptető teret a szárnyaláshoz. Alakja földhözköttettebb, nehezebben viseli a hétköznapi bántásait – vagy öntudatosabb? A szeme azonos a régivel, már a kamaszkori versekben is ott van a formaérzékenység és -igényesség.

A Farkasok órája kötetének megjelenése után – melleleg jegyzem meg, hogy egy diákomat sikerült rávenni a címadó vers elemzésére – Baka örvendezve és félig elhűlve újságolta, hogy Pehotnij ismét hallat magáról. A februári délután fényében olvasom az újabb versek kéziratát (Társbérleti éj, Im. Kant, Álmatlanság), közben a színházi próbára siető költő csodálkozó szavait hallgatom, aki meglepődött azon, hogy ilyen sokat írt (hallgató költő pedig), s hogy van még benne...

Hosszabb ideje már a Baka-ciklusok izgatnak (szerintem tudatosabban komponálja őket, mint Ady). Hogy ne legyek annyira fásasztó, két tanítványommal szálljuk meg a szerkesztőségi oroszlanbarlangot. István felvillanyozódik – hogyan, hiszen mindketten tettek oroszból nyelvizsgát, s részint fogékonyak a helyhez kötődő hangulatra, részint jó ismerői a századvég (19.) filozófiájának, no és fiatalok (és olvassák). Az első konzultációt végigülöm, de már szinte alig van beleszólásom, Pista viszi a szót – van valami varázsa, amivel hat. Aztán a felvételre készülés elviszi a dolgozatokat. Minden nem jöhet be...

1993 áprilisában az ELTE világirodalmi tanszéke szimpoziumot szervezett, melyre Baka kompozíciós elveivel jelentkeztem. Ám a szervezők már a cím alapján elutasítottak – tavaly a Yorick monológiáit mutattam be (lehet, hogy sokallották Bakát). Azonban ragaszkodom a jelenléthez, hát beleegyeznek. A referátum után a szervező Bécsy Tamás gratulál, Kabdebó Lóránd pedig arra bátorít, hogy ugyanezeket a vizsgálatokat Nemes

Nagy Ágnesnél is végezzem el. Nehéz az embernek, ha vidéki szerzőt választ.

Gyomorszájra mért ütésként ér István május 22-i telefonja. A Yorick monológjaiban és a Bellmann-fordításokban kihívott (?) halál-érzés megtestesült: egy végeredményben rutinvizsgálat gyanús szöveteket talált. Még végig sem gondolom szavait, már az orvosi kezelők pingpongasztalán fekszik, tíz nap sem telik el, s már meg is műtik. Kedve hamarabb visszatér, mint egészsége, sőt már a látogatásokkor képes egyfajta ironizáló-objektív látásra és láttatásra. A júniusi látogatások el is hitetik velem: minden rendben. Csak később tudom meg, hogy az utókezelések mennyire emberpróbálóak – s hogy István hogy tűri ezeket.

Idén (1994) májusban Baka újabb műtéten esik át. Csak az ötödik napon tudok látogatóba menni. A II-es Kórházban bolyongva keresem – ismerős a labirintus, s már féltelmeim támadnak –, amikor a lépcsővel szemben Pistára bukkanok. – Sétálgatok –, mondja – a szobában nehéz. Elnézem: talpon van, erős, a gyógyulást várja. Szinte hihetetlen, de alig van szabad perce, olyan sok a látogatója (mintha szekszárdizálna Szeged).

*

Ebben az évben jelentette meg a Jelenkor kiadó a Sztyepan Pehotnij testamentumát. Ha jól meggondolom, akkor tizenöt éve kellene tudnom, hogy Baka-Pehotnij melyik oldalán van (hiszen tanulni én is tanultam orosz, hála Balázs Mihálynének). Ám érdekes, hogy nem mentem át, úgy tuskoltak barátaim, ismerőseim és a véletlen a túlsó oldalra. Talán egész Szeged, talán Magyarország kényelmességéből vagy más okból nem vagy nehezen akar(t) átmenni a túloldalra. Pedig Baka ott van, ott vár, kézen fogja az olvasót (szükség is van a bátorítására) és vezeti, vezeti, néha bulgakovi közvetlenséggel: Utánam, olvasó! Valójában nem ismerem Istvánt, nem tudom, milyen a kapcsolata az irodalmi élet nagyjáival és helyi figuráival, nem tudom, milyenek személyes kapcsolatai – hiányzanak is ebből a mozaikképből –, de azt tudom, hogy műveinek, hogy életművének világa ekvivalens a valódival, s ez némi szomorúsággal tölt el: nekem naposabb oldal jutott. Ám a betűk, szavak, mondatok egyszerre „ércnél maradóbb” emlékművé magasodnak, amelynek árnyékában elveszhet az emberi gyarlóság.

Szeged 1995/7-12.

A fenti két írás Árpás Károly-Varga Magdolna: KETTŐS TÜKÖRBEN Cikkek, tanulmányok, verselemzések Baka István életművéről című könyvének kerete. Ötven évvel ezelőtt született Szekszárdon Baka István. Ez alaklomból veheti kézbe az olvasó azt a kötetet, amely a költő életművét átfogóan taglaló első kiadvány, így mindenképp irodalomtörténeti jelentőségű. A Pad a könyv prologusának és végszavának közlésével szeretné a hazai irodalomkutatás nevezetes pillanatára irányítani a figyelmet.

(a Szerk.)